

Semn, semnificație, simbol în tradiția populară

(Frăția de cruce, Sărutul păcii, Zile nefaste)

Mircea Coleșenco

București

I

Tradiția populară românească este plină de taine, de semne – semnificații – simboluri pline de miez spiritual cu cheie inițiativă.

În cercetarea noastră ne-am propus descifrarea doar a trei dintre ele, întrucât au devenit adevărate ritualuri dintr-o moștenire universală fără a-și pierde conotațiile inițiale.

La începutul secolului al XX-lea, într-o lucrare lexicografică (de mare actualitate și în prezent) au fost înregistrate, în afară de cuvintele semn (subst.) și a semna (verb), un număr de unsprezece derivate: consemn, consemna, consemnațiune; desemn, desemna, desemnător; însemn, însemnătate, însemnătură, însemnăța; pesemne (H.Tiktin, Dicționar român – german, București, 1903, p. 404, 528, 827, 1148, 1409).

Trei sferturi de secol mai târziu, sunt înregistrate ca fiind în circulație între vorbitorii de limbă română un număr de treizeci și cinci de cuvinte derivând din tema semn: consemn, consemna, consemnare, consemnațiune; desemn, desemna, desemnare; însemn, însemna, însemnare, însemnat, însemnărică, însemnătate, însemnător, neînsemnat; pesemne; resemna, resemnare, resemnat; semna, semnal, semnala, semnalare, semnaliza, semnalizator, semnalment, semnare, semnat, semnatar, semnătură, semnifica, semnificativ, semnificație, semnificativ, semnificație, semnificative (DEX, București, 1976, p.186, 468, 251, 594, 682, 800, 850, 851).

Astfel, semnul, văzut ca obiect, eveniment ori acțiune care indică un fenomen material, o stare afectivă, o stare volitivă sau un proces de ordin intelectual, se divide în categorii/simboluri materiale, naturale și convenții sociale, constituindu-se într-un limbaj formalizat: „Obiectul pe care semnul îl numește este denotatul semnului, iar conceptul denotatului, care este în același timp și înțelesul semnului, poartă numele de sens.” (Dicționar de filozofie, București, 1978, p. 627).

II

Dar despre semn, în tradiția populară, ezoterism și în religie, se poate vorbi ca despre un fapt, o minune, un gest sau un simbol cu

semnificație reală. Orice poate fi socotit semn: mersul stelelor, eclipsele, cometele, formele nourilor, zborul păsărilor, zgomotele etc. Așa se poate explica, de pildă, tăierea împrejur ca semn care pecetluia dreptatea din credință a lui Avraam (Rom.4,11). La nașterea Domnului, îngerul spunea păstorilor: „Acesta va semnul: veți găsi un prunc înfășat și culcat în iesle.” (Luca 2,12). Tot semn înseamnă și haragama „semnul fiarei”. Acest semn de care se vorbește în Apocalipsa (13, 16; 13, 17, 18), ca „semnul numelui fiarei sau numărul numelui fiarei” este semnul pe care îl purtau pe frunte și pe mâna lor dreaptă închinătorii la idoli reali sau imaginari.

Credința în semne se bazează pe reprezentarea conform căreia se află într-o strânsă interdependență toate lucrurile și fenomenele, iar evenimentele se desfășoară în paralel. De regulă, un semn se elevează în mod surprinzător, însă poate fi căutat prin divinație, în superstițiile tuturor popoarelor.

III

Semnul/simbolul este o parte a teoriei semnelor/Semioticii, care se ocupă de relația dintre vorbitori și semnele acestora, de studiul principiilor care guvernează acțiunile adecvate de conversație, de tipurile speciale de interacțiune lingvistică (interviuri, discursuri).

Semnul, ca distincție, a fost formulat de Charles Sanders Peirce (1839 – 1914), filozof american al științei și limbajului, care a propus dictonul devenit celebru: „Opinia care este destinată, în cele din urmă, să fie acceptată de toți cei care cercetează, este ceea ce înțelegem prin adevăr, iar obiectul reprezentat în această opinie este realul.” (How to Make our Ideas Clear, 1878). Doar că Peirce a descris simbolurile ca fiind semne artificiale, ceea ce este o greșeală, deoarece simbolurile reprezintă obiectele în absența lor și le exprimă intențiile și le evocă gândurile și emoțiile. De altfel, în aceasta constă și partea esențială a filozofiei limbajului.

Așa s-a ajuns la Semiotică, la studiul general al sistemelor simbolice, inclusiv al limbajului:

- i) sintaxa/studiul abstract al semnelor și al relațiilor dintre ele la toate nivelele;
- ii) semantica/studiul relației dintre semne și obiectele la care acestea se aplică;
- iii) pragmatica/relația dintre utilizatori și sistem.

Căci un semn al unui lucru sau al unei stări de lucruri este orice indiciu sau urmă a acestuia care poate fi folosit pentru a-i

interferența prezența. (Atenție, Semiotica de tradiție sausaoriană este denumită Semiologie).

IV

Semne tradiționale ale omenirii de-a lungul istoriei sale sunt: frăția, sărutul, zilele nefaste. Prin prezentarea semnificațiilor acestora în toate aspectele lor pozitive/negative, existente în toate epocile, la toate nivelele umanului, încercăm o exemplificare a lor profană și inițiativă.

a) Frăția de cruce. Prin acest obicei se înțelege orice fel de fraternizare cu substrat magic/religios; deși artificială, este considerată naturală asemenea frăției native.

Datina înfrățirii rituale (băutul sângelui uman amestecat cu vin) exista la tracii din sudul Dunării din timpuri imemorabile, de unde au moștenit-o bulgarii. Ea a fost de uz curent și la triburile ilire, străbunii albanezilor, după cum o probează terminologia folclorică din bazinul adriatic, la albanezi și la sârbo-croați. Grecii moderni au moștenit-o de la bizantini, iar la popoarele creștine trebuie adăugată datina turcească.

Elinii și latinii practicaseră și ei o atare datină. Conjurații lui Catilina (108 – 62 î.Ch.) contra senatului roman denunțați de Cicero au folosit sângele unui copil ucis, pentru constrângere la crimă cu jurăminte nelegiuite. Pentru stăvilirea unor asemenea înfrățiri, împăratul Diocletianus (245 – 313 d. Ch.) a dat un rescriptum (285 d. Ch.) prin care a interzis înfrățirea rituală și erau anulate drepturile de moștenire pe care le aveau frații adoptivi, conform tradiției.

Cei care se înfrățeau își tăiau vâna de la braț ori încheietura mâinii până ce curgea sângele și își frecau o rană de alta ori cuțitul/sabia cu care făcuseră incizia, erau spălate într-un vas plin cu vin, iar acesta era băut.

După apariția creștinismului, sângele uman este înlăturat, înfrățirea făcându-se la biserică, prin încingerea cu brâul Maicii Domnului, iar partenerii primeau binecuvântarea preotului.

Înfrățirea rituală venită pe cale ecleziastică poartă numele, la români, de frați de cruce/fărtați, surori de cruce/surate, de unde sinonimiile: frați de suflet, surori de suflet, frăție de suflet. În unele regiuni ale sud-estului Europei se schimbă cămășile între parteneri. La popoarele din Peninsula Balcanică se cunosc cazuri de înfrățiri între parteneri de naționalități și confesiuni religioase diferite, ceremonialul datinii având loc cu prilejul unui ospăț.

Altceva este frăția în Francmasonerie: indiferent de grad - funcție, membrii acestei societăți își spun frate, cuvânt întâlnit în toate limbile indo-europene, cu predilecție în latină și neo-latină, însemnând din cele mai vechi timpuri „membru într-o frăție/grupă de ginți provenind dintr-una mai veche – bhratar (sanscrită), brothar (gotă), brother (engl.), bruder (germ.), bratru (slav.) ș.a. Etimonul cuvântului are rădăcina **bhar** „a purta, a sprijini, a apăra”. Și ca să extindem sensurile, frate însemna „prieten, aliat” la români, iar preoții din același colegiu se numeau frați.

În masoneria albastră, la inițierea candidatului/recipiendarului în amrile arcanse ale Artei regale, ofițerul – expert este numit fratele pregătitor. Fraternitatea se constituie în prima lege morală în codul etic al masoneriei universale, așa cum a fost definită în toate constituțiile acestui ordin, fiind de origine divină. Așa s-a întemeiat din vremi imemorabile Frăția șarpelui de dinainte de Asurbanipal (669 – 626 î.Ch.), în Asiria.

b)**Sărutul păcii.** Sărutarea, a atinge cu buzele ceva ori pe cineva în semn de stimă, de iubire sau smerenie, de dragoste profană ori frățească, este un gest european cultic cu multiple semnificații. Simbolul ei originar constă în transferul de forțe magice, de unire între două suflete, de adorare totală.

La evrei se dădea cinstea cuvenită unui oaspete de seamă căruia, după spălarea picioarelor și ungerea capului cu mir, i se aplica o sărutare în semn de înaltă prețuire.

La romani, adorarea consta în închinarea/rugăciunea adresată zeilor. Inițial, în timpurile de început ale Romei, era darul de grâu dat învingătorului, ca răsplată/cinste obștească.

La creștini, sărutarea dragostei este recomandată ca sărutare sfântă, cu semnificație de împărtășire a aceleași credințe întru Domnul Iisus Christos, recomandată de apostolii Petru și Pavel.

În prezent, în liturgiile bisericii de rit creștin ortodox, cât și în misa romano-catolică, sărutul se practică între preoți și episcopi la investitură. Sărutarea crucii, Evangheliei ori icoanei de pe trupul celui decedat reprezintă sărutul din urmă al răposatului. Sărutul mâinii este un substitut al gestului cultic, considerat ca o intermediere, o mimare a sentimentului religios, când obiectul adorării cultice lipsește. Salutul „sărut mâna” adresat preoților/altor persoane ține de sentimentul de prețuire.

La polul opus, se situează sărutarea trădării aplicată, în Grădina Ghetsimani, de către Iuda Iscariotul lui Iisus, de unde zisa: „Iuda, cu o sărutare vinzi pe Fiul Omului?” (Luca, 12,48).

La asiatici, sărutarea este interzisă/condamnată indiferent de situație.

Îmbrățișarea între bărbații de stat (și sărutul ce și-l dau) cu prilejul unor întâlniri oficiale rezidă în străvechiul obicei al sărutului păcii.

Sărutul fratern, în masonerie, finalizează din partea Maestrului Venerabil consacrarea Ucenicului sub sabie, în templu, în numele tuturor membrilor unei Loje.

c) Zilele nefaste. Există un cult din vremi îndepărtate privind protecția activităților casnice feminine în societățile arhaice pentru tors și țesut, fapt pentru care inițiatul ținea de o atmosferă solemnă primul fir fiind ars, iar cenușa acestuia înghițată, conferind deținerea secretului de bună torcătoare/torcător.

Torsul magic avea legătură cu destinul și viața omului, presupunând un tip de inițiere, desfășurându-se în taină și numai noaptea, pe lună, astrul fiind propice practicilor oculte: Luna „toarce” timpul și „țese” existențele umane, cu concursul zeitelor sorții – Moira, la greci, Parcele, la romani, Ursitoarele, la români, care, în definitiv sunt torcătoare.

Fetele și femeile inițiate, la români, erau protejate, în zilele nefaste de marți și joi, iar creștinismul a extins interdicțiile și la ziua de vineri. Interdicțiile se refereau la tors, în general, dar și la spațiile și timpul sacru, precum și la exces. Astfel, personajele supranaturale malefice (Marțolea, Joimarița, Duhurile aerului, ale casei și pădurii, Dracii) se întâlneau în locuri necurate, în timpul nopții și anume zile interzise.

Caracterul „justițiar” al personajelor cu funcții punitive sunt personificări ale unor momente liminare care pedepsesc pe cei care nu respectă tabu-urile/prescripțiile postului. La români, doar Sf. Vineri și Sf. Duminică sunt, uneori, favorabile, celelalte – Marțolea, Mercurata, Joimarița, Sf. Sâmbătă – sancționează interdicțiile legate de tors.

Zilele nefaste aduceau ceasul rău sub formă de ursitoare, ca zeitate a destinului ori protectoare a nașterilor.

Literatura folclorică epuizează toate cele trei teme prezentate.

V

Coordonatele tradițiilor populare filtrate prin semn – semnificație - simbol sunt, bineînțeles, mai multe și profunde, dacă le-am revendica din preistorie. Componenta lor idomatică ține de cultura actuală, trasând anume linii de mentalitate în funcționalitatea

procesului unitar al unui neam: bagaj biologic specific, spirit manifestat prin limbă și confesiune unice, ecuație trinitară deloc neglijabilă în orice fel de sinteză ca experiență tălmăcită în viziune realistă.

Mitul utilului, libertățile, istoria ca eveniment exterior țin de stilul cercetătorului. Ele sunt intrinseci și au statut evident ca principiu tolerant al înțelepciunii perene.